

Од глаголица до современа македонска кирилица

Емилија Црвенковска

Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици

Филолошки факултет „Блаже Конески“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје

emilija@ukim.edu.mk

Во овој труд се дава преглед на азбуките што се користеле во Македонија за текстови пишувани на старословенски, црковнословенски и на македонски јазик:

- глаголица,
- кирилица (од старословенска до современа),
- грчко писмо,
- латиница.

Глаголица

- Глаголицата, првото словенско писмо непосредно е поврзано со Македонија. Облата глаголица тука се употребувала од крајот на IX до крајот на XI век. Речиси сите старословенски глаголски ракописи потекнуваат од овој простор. Потврда за тоа се наоѓа во јазичните особености. На пример, вокализацијата на еровите $\text{ъ} > \text{о}$, $\text{ь} > \text{ѳ}$, доаѓа до израз веќе во Зографското евангелие, рефлексите на $*\text{tj} > \text{ѡ}$ и $*\text{dj} > \text{жд}$ и сл. (повеќе за ова в. Црвенковска 2016).
- И некои вонлингвистички фактори укажуваат на тоа дека глаголските ракописи се поврзани со Охридската книжевна школа: Асемановото евангелие во чиј синаксар за првпат се споменуваат имињата на Климент, на други светци чиј култ е поврзан со Охрид како што е на пример Еразмо (на влезот во Охрид се наоѓа црква посветена на овој светец).

Во развитокот на облата глаголица се izdelуваат четири фази (Moszyński 2006: 65-67, Damjanović 2005: 40-41):

- 1. Солунска (860-863) којашто не е засведочена во текстовите. Се реконструира од абецедарите и јазичните особености сочувани во подоцнежните текстови.
- 2. Моравско-панонска (863-885) се однесува на периодот на непосредно делување на Кирил и Методиј и одразена е во Киевските ливчиња (мисал).
- 3. Чешка (885-1097), одразена во Прашките ливчиња кои, веројатно, се пишувани во Сазавскиот манастир.
- 4. Охридска (886- XII век.) започнува со доаѓањето на учениците на Кирил и Методиј во Охрид, со создавањето на Охридската школа на Климент Охридски.

Глаголска епиграфика

Неколку податоци за употребата на глаголицата има и во глаголската епиграфика од Македонија:

1. На столбот во припратата на црквата Св. Архангели во Свети Наум се наоѓа глаголско-кирилски натпис (графит).

Се состои од четири реда. Натписот веројатно е настанат меѓу X и XII век (Мареш 1985).

А СЕ МАЃАНЕЦ

З ИСПИСА

РѢ Ѣ

ѦѦ ПОПЗ

Кирилска транслитерација на глаголскиот дел:

НИК> ОУ

ЛА

Можно е првиот дел од записот да се толкува, според Мареш (1985), како: „Мајанец го наслика тоа“, а вториот дел како: „поп Ни(к)ула“.

На северниот столб, во припратата на истата црква, се наоѓа уште еден кирилски натпис. Во мермерот е изделкан крст, а во неговото лево и десно поле се сместени кирилски букви:

ИВ Ч

ППА

Едно можно толкување, според Мареш, е дека првиот збор е кратенка или криптограм на некое машко име, а вториот е генитивна форма попа. Се смета дека овој натпис потекнува од крајот на X век.

2. Подоцна е пронајден уште еден глаголски графит во истиот манастир (Михеев 2013), се состои од само еден збор:

ⲁⲗⲉⲕⲥⲁⲉⲃⲣⲥ

Во кирилска транслитерација:

АЛЕКСАДРЪ

3. Во ископувањата во Скупи, античката населба на Скопје, беа откриени глаголски букви на остатоци од глинени садови, веројатно од 1100 год. (Јакимовски, Толевски 2016):

Оригинален натпис:

Кирилска транслитерација:

- (...) [ϣ] ϣσ (...)
• (...) ϣϣϣ (...)
  - ϣΔβ [ϣ] (...) / --ϣ (...)
- (...) [ϣ] ст (...)
• (...) вαρϣβ (...)
- сѢр [ϣ] (...) / --ц (...)

Ова покажува дека глаголицата не служела само за црковна употреба. На неа се испишувале и записи на маргините на ракописте (Ресенски триод), како и на керамички садови за домашна употреба.

Кирилица

- Преминот од едното на другото словенско писмо (од глаголица на кирилица) бил постепен, се одвивал во временски распон од околу два века.
- Уште од крајот на X век се употребувале двете писма, за што сведочи претходно споменатиот глаголско-кирилски натпис во манастирот Св. Наум, но и раните кирилски епиграфски споменици, Самуиловиот (993) и Битолскиот (1016) натпис.
- Кирилицата подоследно почнува да се употребува на просторот на Македонија од XII век. За најстар ракопис се смета Добромировото евангелие. Смената од глаголица на кирилица не била извршена одеднаш, доказ е и трагите од глаголица во кирилските ракописи: Охридскиот апостол, Шафариковиот триод, во Ресенскиот фрагмент од триод и др.

- Преку писмото ги следиме историските промени во јазикот, особено промените во фонологијата. „Кирилските текстови од XII – XIII в. покажуваат извесен стремеж за регулирање на ортографијата сообразно со настанатите промени во изговорот“ (Конески 2001: 125).
- Кирилицата постапно се реформирала, употребата (или не употребата) на некои знаци била наложена од фонетските промени. Како резултат на овие промени се наложил нов начин на употреба на јусовите. Депалатализационите процеси се одразиле и во писмото при што дошло до појава на мешање на носовките, се намалува бројот на прејотираните вокали, се упростувал правописот со избирање на само една ерова буква (едноеров правопис): Добромировото евангелие користи само јер, Охридскиот апостол само јор и сл.

XIV век : напуштање на јусовиот правопис

- Од XIV век, кога се наметнува српската редакција на црковнословенскиот, јусовиот правопис изостанува, јусовите знаци (за назалните вокали) биле заменети со знаци за неназални вокали.
- Во текстовите со народен карактер, записи, натписи, кодици, почнуваат, веќе во време на османлиското владеење, да навлегуваат и др. буквени знаци:
ћ (за к и г) и џ.

XVI век : приближување до народниот јазик

- Во овој период, од XVI до XVIII век се забележува осовременување на пишаниот јазик, напуштање на црковнословенскиот код и приближување до народниот јазик преку дамаскините, Тиквешкиот зборник, Трескавечкиот кодик, лекарствениците, ерминиите и друг вид литература.

Грчко писмо (XVI-XIX век)

- Прв познат текст напишан со грчко писмо е од XVI век, речничето од Костурско. Со грчко писмо е и првиот печатен текст на македонски говор (охридски говор), македонската паралела во Четиријазичникот на Даниил од Москополе (прво изд. 1794, второ 1802 год. во Венеција).
- Во XIX век било веќе обично да се пишуваат македонски текстови со грчко писмо (Поленаковиќ 1971). Од едно писмо на Штросмаер, издавачот на Зборникот на Миладиновци, се дознава дека ракописот на овој зборник бил првобитно напишан со грчко писмо.

- Во јужните македонски краишта (Егејска Македонија) со грчко писмо се пишувани преводи на евангелијата правени на преминот од XVIII во XIX век: Кониковското евангелие од XVIII-XIX век

<http://www.helsinki.fi/~jslindst/268/>, Кулакиско евангелие <http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0010-Kulakia.pdf>, од 60-тите години на XIX век, Трлиското, Бобошчанското <http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0009-Andre-Mazon.pdf>

Латиница

- Во Грција бил направен, под меѓународен притисок, обид да се воведи македонскиот јазик како наставен во основните училишта за задоволување на потребите на македонскиот народ во Егејска Македонија. За таа цел во Атина во 1925 год. бил отпечатен *Абецедарот* на латиница <http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0006ABECEDAR-1925.pdf> Заснован е на црти од битолскиот и леринскиот говор, но не бил пуштен во употреба.

XIX век: постепено упростување на црковнословенската кирилица и обиди за стандардизација

- „Клучот беше во опитот на творците од македонскиот XIX век, низ кој се развиваше македонската литературна норма“ (Стаматоски 1997: 82).
- Во овој период веќе се обликува поставката дека македонските народни говори, т. е. македонскиот народен јазик е единствениот што може да ја остварува општествената, обединувачката и просветителската функција среде македонскиот народ.
- Со почетоците на афирмацијата на народниот јазик во писменоста, која е поизразита во XIX век, низа од културните дејци во Македонија од овој период почнале да се залагаат за модернизација на графискиот систем. Правени се одделни обиди за воспоставување некаква норма во писмото, некогаш со приклучување кон една или друга варијанта на словенската кирилица, како и со отфрлање некои графеми.

- Со текот на времето, а особено во XIX век кога веќе се јавуваат автори кои создаваат сопствени книжевни дела како: Крчовски, Пејчиновиќ, па преку Зографски, Жинзифов, Миладинови, Прличев, Пулевски, Цепенков, Шапкарев, Џинот и други до Мисирков, се трудат да воспостават еден поупростен систем.
- Кај првите македонски писатели од XIX век, Крчовски и Пејчиновиќ, видливо е приклучување кон графиските правила од руската редакција на црковнословенскиот, со појава на некои елементи од домашната традиција, на пр. кај Пејчиновиќ нџ, кџ за изразување на мекост на претходниот консонант.
- **Ј. Хаџи-Константинов Џинот (1852)** прв се изјаснил против „литерите“ њ, ж, љ бидејќи се изговараат „со затнат нос“ и со „врзани вилицы како на мртовец“.

- **К. Миладинов** во предговорот кон Зборникот пишува дека на некој начин го реформирал, го упростол правописот. Тоа е еден обид за воспоставување некаква норма: „Правопис употребихме по можноста најлесен и најсходен со произношението од словата; на пр. вместо трите букви ъ, њ, ж, кои имаат еднакво произношение, употребихме една: ж; на пр. сџнце, сџрце, рџка вм. сџнце, сџрце, рџка. Каде по грам. правила се пишит ж, но се произносит а, се употреби последново“. И уште укажува дека според изговорот (произношение) пишувале безвучни букви на крај од збор, апостроф како замена на испуштен глас и сл.
- **Т. Попов** го истакнува значењето на Вуковата реформа (1868).

- **Ѓ. Пулевски** е автор на два речници: Речникъ отъ четири језика, 1872 во којшто ги употребувал знаците ъ, ы, я и ю, а исто така и еровите ъ и њ.
- Во вториот речник: Речник отъ три језика, 1875, <http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0001Pulevski-Trijazichnik.pdf> самиот наведува дека неговата книга е пишувана само со следниве 35 словенски (!) букви: а, б, в, г, д, е, је, ж, з, и, ј, к, л, љ, м, н, њ, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, ји, ја, ѓ, љ и ју.
- Така, ъ = је, ы = ји, я = ја, ю = ју

- **К. П. Мисирков** во неговата програмска книга „За македонските работи издадена“ 1903 год. се залага за фонетски принцип со мали отстапки, наложени од морфолошки фактори, на етимологијата: при асимилација на /г, д, т/ на морфемска граница: градски, родство,...звучни консонанти пред членските морфемии и во финална позиција, зопта, ‘ржта,...во пишување на финални групи: -ст, -шт, -жд, -зд: лист /лис/-листот, не се одбележува обзвучувањето на –в во: овца, крвта...и сл.
- Мисирков употребува 29 знака, јотата ја бележи со і, палаталните консонанти со запирка десно над буквата н’, л’, к’, г’. Само s и ц ги бележи со диграми: дз и дж, рѣ со р, лѣ со ол. Подоцна, во единствениот број на списанието „Вардар“, Одеса 1905, ја вклучува буквата а, паџ, раџа за темен вокал. Овој знак се користи и во списанието „Лоза“.

Меѓу двете светски војни

- Кон крајот на триесеттите години од XX век и за време на Втората светска војна во илегалниот печат од вардарскиот дел на Македонија се употребувала една азбука приспособена за македонскиот јазик. Но и таму, при бележењето на некои гласови, особено палаталите *ќ*, *ѓ*, *љ*, *њ*, имало случаи еден ист глас, да се предава на три до четири различни начина (Илиевски 2006: 8).

Кодификација (1944)

- Хронологијата на најважните настани поврзани со кодификацијата и развојот на науката за македонскиот јазик, од создавањето на македонската држава, може да се претстават по следниов редослед:
- на 2 август 1944 АСНОМ (Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија) на првото заседание во мананастирот. Прохор Пчињски донесе документ „за воведување на македонскиот јазик како службен јазик во македонската држава“ и тоа решение се состои од два члена:
- Чл. 1. „Во македонската држава како службен јазик се заведуе народниот македонски јазик“
- Чл. 2 „Ова решение влегуе веднага во сила“.
- „Тој акт беше индикативен, бидејќи покажуваше дека на јазикот му се одделува особено внимание и му се дава особено значење во моментот кога се работеше за врвна објава на националната идентификација на Македонците“ (Конески 1985: 9).

Нормирање на македонската ортографија (1945)

Дефинирањето на ортографијата е еден од предусловите за стандардизација на еден јазик, освен создавањето на граматички правила.

По ослободувањето на Скопје (13 ноември 1944) од Президиумот на АСНОМ е назначена посебна Комисија за јазик и правопис, која добила задача да изработи предлог за азбука и правопис. Усвоени се основни принципи:

- За основа на мак. лит. ј. треба да се земе западното мак. наречје, и тоа неговите централни говори.
- Македонската азбука треба да содржи онолку знаци (букви, графеми) колку што има гласови (фонеме) во литературниот јазик.
- Правописот да се изработи врз фонетскиот (фонолошкиот) принцип.

- Комисијата за јазик и правопис била во состав: Блаже Конески, Крум Тошев, Васил Иљоски, Мирко Павловски, сите четворица лингвисти, Владо Малески, Венко Марковски, писатели, Киро Хаџи Василев, Илија Топаловски и Густав Влахов, публицисти, подготвува проект за македонската азбука, а на 3 мај 1945 год. донесува и резолуција за азбуката.
- Предлогот на македонската азбука беше усвоен од Народната влада на Федерална Македонија на истиот датум, а решението на Владата е објавено во весникот „Нова Македонија“ на 5 мај 1945 год., беше објавена азбуката со 31 буква, а по текстот напомена од редакцијата кои се новите букви во азбуката: к, г, с, љ, њ и ц.

Кирилицата веќе имала долга традиција во Македонија. Требало само да се одлучи при изборот на графемите за меките согласки /ј, љ, њ, ќ, ѓ/ за африкатите /с, ц/ и за темниот глас којшто не се јавува на целата македонска територија.

- Оваа кирилица е комбинација од системот на Мисирков: ќ, ѓ и на Вук: љ, њ.
- Со воведувањето на ј кое постоело од XIX век се исклучуваат прејотираните знаци од системот.
- Знакот за s постоел и во старословенската кирилица.
- За означување на вокално р се одбрал апостроф во комбинација со оваа графема.
- Знакот за ц се јавува од XIV век во кодиците.

Потоа следат уште некои важни настани поврзани со македонскиот јазик:

- На 2 јуни 1945 год. Комисијата за јазик и правопис ја усвојува и резолуцијата за македонскиот правопис која му беше поднесена на Министерството за просвета на утврдување. Министерството за просвета на 7 јуни 1945 год. донесува решение за усвојување на правописот;
- 1946 излегува од печат првата македонска граматика од Круме Кепески;
- 1946 се формира Филозофскиот факултет во Скопје (од 1974 Филолошки факултет) и Катедра за јужнословенски и балкански јазици со посебен Семинар за македонски јазик (од 1974 се преименува во Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици);

- 1946 одржан е прв курс по македонски јазик на странски универзитет (Антонин Фринта на Карловиот универзитет во Прага);
- 1948 почнува да се издава гласило на Факултетот Годишен зборник;
- 1950 излегува од печат Македонски правопис со правописен речник (автори: Блаже Конески и Крум Тошев);
- 1950 почнува да се објавува првото специјализирано списание за македонски јазик: Македонски јазик.

Литература:

- Видоески, Б. 1996. „Пет децении од донесувањето на македонската азбука и правопис“. Предавања на XXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје, 15-32.
- Видоески, Б., Димитровски, Т., Конески, Б., Тошев, К., Угринова-Скаловска, Р. 1970. Правопис на македонскиот литературен јазик со правописен речник. Скопје, 607 стр.
- Damjanović, S. 2005. Staroslavenski jezik (peto, nepromijenjeno izdanje), Zagreb.
- Зборник: Димитрија и Константин Миладиновци. 1861 (1983). Зборник на народни песни (под редакција на Харалампие Поленаковиќ и Тодор Димитровски). Скопје.
- Илиевски, П. Хр 1997. „Појава, промени и традиција во словенското писмо во Македонија“. Педесет години на македонската наука за јазикот. Скопје: МАНУ, 19-35.

- Илиевски, П. Хр. 2002. Појава и развој на писмото. Скопје.
- Илиевски, П. Хр. 2006. „Македонскиот правопис од 1945“. XXXII научна конференција на XXXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Лингвистика. Скопје, 7-18.
- Јакимовски, А., Толевски, И. 2016. „Глаголички натписи на керамички садови откриени при археолошките ископувања во Скупи (Скопје)“. *Slověne*, No 2, 2016, 179-197.
http://slovene.ru/2016_2_Jakimovski,_Tolevski.pdf
- Конески, Б. 1985. „Кодификацијата на македонскиот литературен јазик. Свечен собир посветен на 40-годишнината од донесувањето на македонската азбука и правопис“. Скопје: МАНУ, 9-14.
- Конески, Б. 1986. Македонскиот XIX век. Скопје.
- Конески, Б. 2001. „Развиток на македонската азбука и правопис“. Во: Историска фонологија на македонскиот јазик. Скопје, 125-130.
- Конески, Б., Тошев, К. 1950. Македонски правопис со правописен речник. Скопје.

- Мареш, Ф. В. 1985. „Стари словенски натписи (графити) во црквата на манастирот Свети Наум на Охридското Езеро“. Зборник Наум Охридски. Охрид, 9-12.
- Мареш, Ф. В. 2008. „Вуковата кирилица во светлината на развојот на словенските графиски системи“. Во: Ф. В. Мареш. Компаративна фонологија и морфологија на македонскиот јазик. Скопје, 145-152.
- Мисирков, К. П., 1903. За македонските работи. Софија.
<http://drmj.manu.edu.mk/wp-content/uploads/2018/02/0005-Za-makedonckite-raboti.pdf>
- Михеев, С. М. 2013. Два кратких глаголических граффити в монастыре св. Наума под Охридом и в Св. Софии в Стамбуле. *Slověne*, No 2, 2013, 52-63. http://slovene.ru/2013_2_Mikheev.pdf
- Moszyński, L. 2006. Wstęp do filologii słowiańskiej. Warszawa.
- Стаматоски, Т. 1997. „Современиот македонски графиски систем“. Педесет години на македонската наука за јазикот. Скопје: МАНУ, 79-89.

- Поленаковиќ, Х. 1971. „Грчки алфавит употребуван во македонските книжевни текстови во текот на вековите“. *Slovo* 21, 201-211.
https://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=1343
- Стаматоски, Т. 1996. „Кодификација пред официјалната кодификација на македонскиот литературен јазик“. Предавања на XXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Скопје, 33-47.
- Црвенковска, Е. 2016. „Првобитниот словенски комплекс на богослужбени книги по византиски обред („корпусот на Климент“) и формирањето на македонската редакција на црковнословенскиот“. *Slověne*, No 2, 2016, 198-230. http://slovene.ru/2016_2_Crvenkovska.pdf
- Штефаниќ, В. 1966. „Првобитното словенско писмо и најстарата глаголска епиграфика“. Словенска писменост, 1050-годишнина на Климент Охридски. Охрид, 13-30.

